

På denne side findes tre baggrundsartikler til om henholdsvis Torslunde Alterpanel og den betydning reformationen fik for kirkerummets inventar og gudstjenestens indretning.

Torslunde Alterpanel

Torslunde Alterpanel er blevet til på foranledning af præsten Hr. Johannes Jacobsen ved Torslunde Kirke i 1561. Ordene, som fremgår af inskriptionen øverst på motivet, placerer alterpanelet tidsmæssigt og fortæller om dets ophav. Hvem Johannes Jacobsen var, ved man dog ikke. Ligeså mangler oplysninger om den maler eller det værksted, der har fremstillet altertavlen. At Jacobsen var en mand med indsigt i reformatorernes tanker og en ivrig tilhænger af reformationen afsløres imidlertid af billedet, han lod blive til 25 år efter reformationen i Danmark.

Alterpanelet, der regnes for et af de første danske reformatoriske værker, er at finde blandt de mest betydningsfulde billeder, der er bevaret fra ældre tid. I 1874 blev originalværket derfor afleveret til Nationalmuseet og erstattet med en kopi, der i dag pryder alteret i Torslunde Kirke. Panelet menes at være inspireret af den lutherske billedkunstner, Lucas Cranach den yngre (1515–1586), der er kendt for sine anti-katolske og satiriske værker.

Reformatorisk propaganda eller oplysning i et motiv

I det rødkalkede kirkerum vises tre forskellige kirkelige aktiviteter: Prædiken, dåb og nadver. Selvom alterpanelet umiddelbart kan ligne en gudstjeneste, som den tager sig ud i den danske folkekirke i dag, fremstiller det ikke en gudstjeneste i årene efter reformationens indførelse. I stedet er der tale om en oplysende visualisering af den evangelisk-lutherske lære – eller måske et udtryk for reformatorisk billedpropaganda.

Midt i motivet ses et alter med to lysestager og et krucifiks, dvs. en figurativ fremstilling af Jesus Kristus på korset. I højre side ses præsten på prædikestolen. I venstre hånd holder han en Bibel, mens han med højre peger på krucifikset. Præstens blik er rettet mod Jesus Kristus. Han er dog ikke den eneste, der kaster blikket den vej. Manden yderst til venstre og kvinden yderst til højre ser også i retningen af krucifikset. På denne måde peger motivet på det centrale i Luthers lære, læren om retfærdiggørelse ved tro alene. Det vil sige, at det er menneskets tro på Gud og på, at denne lod sig korfæste for alle menneskers skyld, der frelser, og ikke menneskets egne gerninger eller handlinger. Denne forståelse af frelsen skal ses i modsætning til den senmiddelalderlig katolske fokus på salg af bod og frelse i form af særgudstjenester og afladsbreve.

Alterpanelet er på denne måde i selve sin komposition et udtryk for evangelisk-luthersk tro. Derudover fremstiller panelet de konsekvenser eller følger Luthers lære fik for den gudstjenestelige praksis; blandt andet at syv sakramenter blev til to og prædikestolen fik plads i kirken.

Prædiken

Et forhold, der ikke kan ses på billedet er troen. Tro kan ikke ses, gøres eller købes. Tro kan alene høres. Eller det vil sige, at alene ved at høre evangeliet, den bibelske fortælling om Jesus' jordiske liv, død og opstandelse kan det enkelte menneske få troen. Det var derfor altafgørende for Martin Luther, at alle mennesker fik adgang til Bibelens fortællinger på et sprog, de kunne forstå. Derfor oversatte Luther i årene efter reformationen Bibelen til tysk.

I alterpanelet understreges evangeliets og ordets betydning ved, at præsten på prædikestolen står med Bibelen i hånden. Præsten skulle ikke (efter forgodtbefindende) prædike i henhold til den katolske kirkes traditioner og lære, men holde sig til Bibelens fortællinger om Jesus.

Prædikestolen, der er en luthersk tilføjelse til kirkerummet, er i sig selv et billede på ordets betydning. Placeret over gulvniveau løfter den bogstaveligt ordet op og frem samt sikrer, at alle kan høre prædiken.

På prædikestolen bærer præsten en sort præstekjole med en hvid pibekrave. I dag skiller dragten sig ud fra den gængse påklædning, men tilbage i 1500-tallet var den en hverdagsdragt blandt det bedre borgerskab. Præstekjolen, der i modsætning til de katolske biskopper og præsters dragter fremstod almindelig, skal vise menigheden, at alle menneske står i et direkte forhold til Gud, og at ingen – heller ikke præsten – er tættere på Gud end andre.

Nadveren

Midt i motivets forgrund ses nadveren. En mand og en kvinde knæler på gulvet og får henholdsvis brød og vin af præsten, der optræder i to forskellige aldre, jf. nedenfor. Motivets evangelisk-lutherske karakter understreges af, at der er fokus på uddelingen af brød og vin til menigheden, og ikke på indstiftelsen af nadveren, hvor præsten indvier brødet og vinen til Jesus Kristus' legeme og blod. I senmiddelalderens katolske kirke blev hver gudstjeneste set som en gentagelse af det offer, Kristus havde bragt ved sin korsfæstelse. Det centrale i gudstjenestens forløb var derfor øjeblikket, hvor vinen og brødet blev forvandlet. Denne forståelse af nadveren som en gentagelse af offeret afviste Luther imidlertid. Jesus Kristus havde en gang for alle bragt offeret og sikret mennesker frelsen. Fokus er i Toroslunde Alterpanel derfor på modtagelsen af nadveren (og troen) og ikke på indstiftelsen.

På alterpanelet modtager manden og kvinden både vin OG brød. Det skal ses som et opgør med den tidligere katolske praksis, hvor kun præsten modtog nadver med brød og vin. Menigheden fik aldrig vin, og kun ved særlige lejligheder brødet. Luther stred i det hele taget imod en opfattelse af menigheden som bestående af et a-, b- og x-hold. For ingen kan blive frelst gennem andres tro, men alene gennem sin egen. Derfor skal alle uanset rang og alder have direkte adgang til Guds ord. I panelet illustreres dette ved, at menigheden består af børn, unge og gamle samt af folk fra forskellige samfundslag. Desuden optræder præsten i hele fire forskellige aldre i motivet.

Dåben

Til højre i motivet ses præsten, der holder et lille dåbsbarn ind over en døbefont fuld af vand. Over for præsten står en ung mand, der holder en bog opslået på dåbsritualet. Den opslåede bog skal

fremhæve, at rituallet ikke har nogen betydning, hvis ikke overøsningen af vand får følgeskab af ordene om, hvorfor barnet døbes. Ved siden af manden ses en huemor, typisk en yngre kvinde, der holdt dåbshuen under dåben. Dåbshuen er symbol på, at barnet som rent og ubesmittet må få det evige liv.

At det er et lille barn, der døbes på alterpanelet kan ses som en stillingtagen for en evangelisk-luthersk holdning. Luther kæmpede mod gendøberne, der alene anerkendte voksendåb, da de mente, at børn ikke kunne tro. For at tydeliggøre, at et barn kunne tro, tilføjede Luther en bøn til dåbsritualet, hvoraf det fremgik, at Gud i dåben skænker barnet troen. Luther ønskede desuden med bønnen at distancere sig fra en katolsk opfattelse af, at barnet først senere gennem kirkens dåbsoplæring kunne komme til tro.

Døbefonten er i øvrigt en forstørret udgave af kalken, som manden drikker af til venstre i motivet. Ligheden skal illustrere sammenhængen mellem de to sakramenter. Ved dåben får barnet troen, som bekræftes i nadveren.

Kirkerummets indretning

Kirkeklokkerne

Før man overhovedet kommer ind i kirken, har man måske hørt kirkeklokkerne ringe.

Kirkeklokkerne ringer ved solopgang, solnedgang, og når der foregår noget i kirken. Før den tid, hvor ure var almindelige, havde klokkerne den vigtige funktion at kalde menigheden til gudstjeneste. Lige inden en gudstjeneste går i gang afsluttes ringningen med "bedeslag", der består i tre gange tre slag. I katolsk tid skulle det minde menigheden om, at det var tid til at bede bønnen "Ave Maria". Men efter reformationen gav man bedeslagene en ny betydning, så de tre gange tre slag skal nu minde menigheden om treenigheden: Gud, Jesus og Helligånden.

Kirkeklokkerne har også været brugt til at advare folk om ulykker som brande og oversvømmelser, eller til at fortælle om glædelige begivenheder, som da kirkeklokkerne i 1945 kimedede i hele landet for at fortælle om Danmarks befrielse.

Våbenhuset

Når man træder ind i en kirke, kommer man først ind i en slags entre. Dette rum kaldes våbenhuset. Som man kan høre af navnet, var det her man i tidligere tider helt konkret lagde sine våben, før man trådte ind i selve kirkerummet. Kirken var nemlig et fredens hus.

Skibet

Fra våbenhuset træder man ind i kirkens største rum, hvor der er kirkebænke eller stole. Dette rum kaldes for skibet (og i nogle kirker har man ligefrem et modelskib hængende fra loftet).

Navnet har en symbolsk betydning. Et skib er noget, der er i bevægelse mod et bestemt mål. Når man er på et skib sammen, kan man også tale om "at være i samme båd", dvs. at mennesker deler de grundlæggende livsvilkår, og altid bærer noget af hinandens lykke i vore hænder. Menigheden er på rejse i livet – sammen.

Koret

Koret kalder vi den del af kirkerummet, der er forrest, oftest placeret i den modsatte ende af indgangen og tit lidt mindre end resten af kirken. Navnet kommer af, at det før i tiden var her, kirkesangerne stod.

Alteret

Alteret er placeret i koret. Her står præsten enten foran eller bag alteret ved gudstjenester, bryllup og begravelse. På alteret ligger ofte Bibelen, Salmebogen, en alterbog og en ritualbog. Disse bøger indeholder de tekster, der bliver læst op og de ritualer, der foregår i kirkerummet. Alteret har en særlig funktion, der i sær kommer til udtryk på det sted i gudstjenesten, hvor nadveren (som man også kalder "altergang") foregår. Ifølge Det Gamle Testamente ofrede jøderne dyr på altre for at stå sig godt med Gud og få tilgivelse for deres synder. I kristendommen taler man om, at Jesus er det sidste offer/den sidste sydebuk, der har tilgivet menneskeheden al synd. Herefter er det ifølge kristendommen ikke længere nødvendigt at ofre nogen eller noget. Det minder kirkegængerne hinanden om og får del i Guds tilgivelse, når de modtager nadveren ved alteret. (Se mere om dette under afsnittet om nadver)

Foran alteret er der i de fleste kirker en lille forhøjning, som kirkegængerne knæler på, når de modtager nadveren. Denne forhøjning kaldes for knæfaldet. Knæfaldet er udformet som den en halvcirkel, hvor alle sidder på den samme bænk og om det samme bord. Ifølge traditionen tænker man sig, at den anden del af halvcirklen rækker ind i Evigheden, hvor mennesker og engle fra Himmelen sidder med ved bordet. Så nadveren både er noget, der foregår her og nu, og symbolsk set er noget der rækker ind i Evigheden.

I de fleste kirker er der en altertavle, et billede eller et kunstværk bag ved alteret. Denne tradition går helt tilbage til middelalderen. Motiverne på altertavlen er ofte hentet fra Bibelen og har virket stærkt på mennesker i en tid, hvor billeder ikke var hver mands eje, og man kan forestille sig, at de har bidraget til forståelsen af de bibelske fortællinger.

Døbefont

Døbefonten er et stort kar, som det vand, der bruges ved dåben, kan være i. I princippet kunne det bare være et fad med vand, men ofte er døbefontene lavet granit eller andet stenmateriale og kunstfærdigt udformede med et vandfad af forgyldt messing eller andre fine materialer. Gamle døbefonte er hule under vandfadet, fordi man i middelalderen praktiserede fuld neddykning af den, der skulle døbes. (Se mere under afsnittet om dåben).

Prædikestol

Prædikestolen er egentlig bare en talerstol, som præsten bruger, når hun holder sin prædiken. Af praktiske grunde – for at alle kan se og høre præsten – er prædikestolen ofte placeret højt. I nogle ældre kirker er der en væg bag ved stolen eller hængt en kasse af træ, kaldet en himmel, op over stolen for at forstærke lyden. Ofte er prædikestolen lavet af træ og udsmykket med udskæringer eller malerier af bibelske figurer. I Danmark blev prædikestolene først almindelige omkring reformationen, hvor der var stort fokus på, at det, der blev sagt, skulle kunne forstås af alle.

Orglet

Orglet er kirkens hovedinstrument, der lyder ved alle gudstjenester, kirkelige handlinger og til særlige koncerter. Et orgel har et eller flere manualer (tangentrækker), som organisten spiller på med hænder og fødder. Orglet fungerer ved, at der pustes luft gennem en række piber i forskellige størrelser. Et orgel er det største musikinstrument, der findes, og det kan bestå af mange tusinde piber. Orglets fornemste opgave er at akkompagnere sangen i kirken. Folkekirkens sangbog er Den Danske Salmebog, der indeholder salmer, dvs. sange, der fortæller om eller er henvendt til Gud. Sang er i høj grad med til at skabe fællesskab, men det har ikke altid været sådan, at menigheden sang med. Fællessangen på modersmålet kom ind i gudstjenesten med reformationen. I katolsk tid var det kun præsten og korsangere, der sang, ud fra en tankegang om, at kun den fineste sang var Gud velbehagelig.

Når man siger orgel, tænker de fleste på et kirkeorgel, men faktisk var det i flere århundreder forbudt at bruge orglet i kirken. Orglet var et pragtinstrument, der kun hørte den verdslige verden til. Først omkring 1100-tallet begyndte orglet at dukke op i kirkerne, for senere at blive en fast del af kirkerummet.

Kirkebænke

Da de fleste danske kirker blev bygget i 11-1200-tallet var der ikke kirkebænke eller stole i kirkerne, som man kender det i dag. Enkelte kirker kunne være forsynet med en stenbænk langs kirkeskibets nord og sydmur, men det var almindeligt, at man stod op under gudstjenesten. Kirkebænkene kom først ind i de danske kirker i sengotikken, men ved reformationens indførelse var der stadig mange kirker uden bænke. Men reformationen satte gang i den udvikling. Både prædikestol og kirkebænke var en vigtig del af den nye kirkes indretning, for nu skulle man jo høre prædiken som en fast og vigtig del af gudstjenesten, hvor den før havde været mindre central.

Stolestaderne kunne lejes og gav dermed en indtægt for kirken. Og selvom alle var lige i Kristus, så kunne man alligevel tydeligt se det verdslige hierarki skinne igennem i forhold til, hvilken plads på kirkebænkene man havde.

Kirkens udsmykning

Kirker kan være meget forskelligt udsmykket. I en del kirker finder man spændende og velbevarede kalkmalerier, der fortæller historier fra Bibelen og er malet direkte på kirkens vægge. Kalkmalerierne kalder man også for fattigmandsbibler, dvs. at de kunne fortælle bibelhistorie for dem, der hverken ejede en Bibel eller kunne læse, og som heller ikke forstod den store del af gudstjenesten, der foregik på latin. I mange bøger kan man læse, at kalkmalerierne blev malet over i forbindelse med reformationen. Det er dog en myte. Det var først sidst i 1700-tallet i forbindelse med klassicismen, at de hvide og enkle kirkerum kom på mode i Danmark. I den forbindelse blev mange kalkmalerier malet over. Siden har man kunnet finde og restaurere en del af de tilkalkede kalkmalerier. De fleste kalkmalerier er lavet omkring 1100-1600-tallet.

De kirkelige elementer i Torsunde Alterpanel

Prædiken

Prædiken kommer af det latinske ord *praedicare*, der betyder formane. Men en prædiken er ikke bare en formaning. En prædiken er det, der skal gøre den bibelske tekst forståelig og nærværende for dem, der hører den. For det er netop ved at høre og forstå ordene fra Bibelen, at et menneske kan komme til tro.

I Bibelen (Rom. 10,17) lyder det, at troen kommer af det, der høres og det der høres kommer i kraft af Kristi ord. Ifølge Luther er det via fortællingerne om Jesus Kristus, at et menneske kommer til tro. Troen er en gave, der gives mennesket i og med, at det hører fortællingerne om Jesus og mærker, at de rummer en livssandhed (det vi nok i dag ville kalde en tilværelsestydning), der gælder for én. Man kunne også med Luther sige, at fortællingerne om Jesus rummer fortællingen om Guds kærlighed til mennesker.

Prædikenen er i modsætning til dåb og nadver ikke et sakramente, og er derfor ikke hellig i sig selv. De første kristne holdt derfor heller ikke prædiken, når de mødtes til gudstjeneste. Men efterhånden som der opstod forskellige retninger af kristendommen, blev det mere og mere vigtigt, at man gennem en prædiken kunne sige, hvilken udlægning af Bibelen man troede på.

I middelalderen var prædikenen ofte en belæring om, hvad der var den rette katolske lære. Men med reformationen blev Bibelen og især Det Nye Testamente udgangspunktet for prædikenerne. Hver søn- og helligdag har siden oldkirken haft sine egne bibeltekster tilknyttet, og i den danske folkekirke tager prædiken som regel udgangspunkt i det tekststykke fra et af de fire evangelier, som bliver læst umiddelbart inden prædikenen. Det kan være en tematisk prædiken, der blot bruger tekstens tema i prædikenen, men det kan også være en mere tekstnær prædiken, hvor bibeltekstens betydning bliver udlagt, eller det kan være en blanding af begge dele.

Dåb

Ved dåben bliver man en del af den kristne menighed, og kun gennem dåb kan man optages i kirkens fællesskab.

Dåben er et overgangsritual, der forløber efter grundmønsteret: renselse, død og genfødsel. Oprindeligt praktiserede man voksendåb, som man kan læse om det i evangeliernes beretning om Johannes Døberens, der døbte folk i Jordanfloden. Fra omkring år 200 blev det almindeligt at døbe børn. Paulus var den første, der skrev om dåben og dens betydning i Rom. 6,3-4. Her knytter Paulus dåben sammen med Jesus' død og opstandelse. Dengang blev både børn og voksne dykket ned under vandet med hele kroppen, hovedet inklusive. Denne skik illustrerede meget fint Paulus' fortolkning af dåben som en død ved drukning, når man blev dykket under vandet og en opstandelse, når man kom op af vandet igen. Når man ved dåben i overført forstand gik i døden med Jesus, opstod man også ved dåben med ham igen rensede for sin synd til et nyt liv, hvor man skulle leve efter Jesus' eksempel. Luther har senere videretolket dette og skriver i sin katekismus, at man via dåben modtager syndernes forladelse og den evige salighed, hvis man tror på Faderen, Sønnen og Helligånden, i hvis navn man bliver døbt. De vigtige ting for den kristne bliver ifølge

Luther ordet og troen. Den kristne kan altid ved at tænke på sin dåb blive mindet om samhørigheden med Gud i liv og død. Det betyder for den kristne, at man er befriet for syndens byrde, angsten for døden og i stedet kan tænke og handle frit på at gøre godt for sin næste.

I den danske folkekirke neddykkes hverken børn eller voksne længere. Man er gået over til i symbolsk form at øse tre håndfulde vand over barnets hoved. Dåben foregår ved døbefonten, der ofte er placeret i koret eller lige nedenfor koret. Oprindeligt stod døbefonten ved indgangen til kirken og symboliserede dermed på en meget håndgribelig måde, at dåben er et menneskes indgang til det kirkelige fællesskab. Nu står døbefonten midt i fællesskabet, hvilket sætter fokus på vidnefunktionen. Dvs. at alle, der er i menigheden og tilstede ved gudstjenesten bevidner og kan minde den døbte om dennes dåb.

Udover at være et overgangsritual er dåben også det ene af Den danske Folkekirkes to sakramenter (det andet er nadveren). Sakramente kan oversættes som hellig handling eller forklares ved ordet nådemiddel, noget der på en synlig måde indeholder og videregiver Guds usynlige nåde. I forbindelse med barnedåb svarer gudmor/gudfar selvfølgelig for barnet, ligesom barnet skal have nogle faddere, der dels kan bevidne dåben, dels hvis forældrene dør eller barnet på anden måde kommer til at stå alene, fortsat kan minde barnet om, at det hører sammen med Gud og er omfattet af hans kærlighed.

Nadver

Nadveren er som tidligere omtalt det andet af de to sakramenter/hellige handlinger i den protestantiske kristendom. Nadveren er indstiftet af Jesus selv, da han spiste sit sidste aftensmåltid sammen med sine disciple på Skærtorsdags aften. Her fortælles det ifølge evangelierne, at Jesus tog et brød, takkede og velsignede det, gav sine disciple det og sagde, at brødet var hans legeme, som han gav dem, og at de fremover skulle spise brødet sammen og huske på ham og de ting, han havde sagt og gjort. På samme måde tog han noget vin og sagde, at den var hans blod, som han gav dem, og at de fremover, når de mødtes, skulle drikke vinen og mindes ham. På den måde skulle nadveren forene dem med ham og med hinanden og forny fællesskabet igen og igen.

Ved dåben bliver man optaget i det kristne fællesskab og får adgang til Guds nåde. Når man modtager nadveren, bliver man mindet om det fællesskab, man har med Gud og med hinanden. Man kan lidt populært sige, at nadverbordet er en slags åndelig tankstation, hvor den døbte kan komme og blive fyldt af Guds kraft og nærvær.

Nadveren indtages oppe ved alteret, og som oftest er der i kirken et nadverbord, hvor man kan knæle og modtage nadveren. Som regel udgøres brødet af en lille bitte flad kiks, der kaldes en oblat, og vinen er ikke rødvin, men hedvin eller druesaft.